

Алла ДАВИДЕНКО,
викладач кафедри іноземної філології
Київського національного авіаційного університету
(Київ, Україна) alladavid@ukr.net

ЛІНГВОСЕМІОТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті розглянуто поняття «концепт» у когнітивній лінгвістиці. Висвітлено сучасні глобалізаційні процеси, які впливають на важливі сфери буття людини: соціальну, інформаційну, комунікативну, культурну. Наголошено, що мовці свідомо обирають англійське слово, нехтуючи українським, оскільки знання англійської є вимогою до кваліфікованого фахівця. Можна стверджувати, що питання зв'язку мови й культури є проблемою семіології і саме семіологія є тією «основною» наукою, котра може виробити принципи системного підходу до аналізу мовнокультурного універсуму як процесу й результату смислотворення, тобто об'єднати зусилля лінгвістів і культурологів. Семіотична категорія знаковості може служити основою для об'єднання культурологічного, антропологічного та мовознавчого вивчення взаємозумовлених сутностей мови і культури.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, глобалізаційні процеси.

Alla DAVIDENKO,
Lecturer at the Department of Foreign Philology,
Kiev National Aviation University
(Kyiv, Ukraine) alladavid@ukr.net

LINGUISTIC AND SEMIOTIC OF CONCEPTION FORMATIONS (ON MATERIAL OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

This article deals with “concept” in cognitive linguistics. The modern processes of globalization, that influence on the important spheres of existence of man, are reflected: social, informative, communicative, cultural and others like that. It is marked that subjects of speech choose the English word consciously, ignoring Ukrainian, as knowledge of English is a requirement to the skilled specialist. We can assert that matter of speech and culture relationship is a point of issue of semiology and only semiology is considered to be “an important science”, that can produce principles of systematic approach analyzing language cultural conception as a process and the result of sense formation, to combine all efforts of linguists and culturalists. Semiotic category of sign can be the basis for combining cultural, anthropological and speech studying coorelated essence of speech and culture, linguistic codes as a signs of semiotic system (speech communication) create the image of the vital world of human being, due to the person we can see the world and try to rebuild it. At the same time, this image changes and rebuilds the person. Investigating modern cognitive linguistics we can understand the notion concept, as significant, which as a term is oftener used by researches, who regards the issues of linguistics representation of cognitions. This key notion is regarded in this article, which differ cognitive linguistics from others trends of semantic researching. We realize, that this notion has not single-valued definition the content of concept is considerably change in concepts of different scientific schools and separate scientists. It means that concept has ambivalent essence – mental and linguistic that gives a big space for explanation, but not all that is concerned with it, in practice it's not essential for it. That is why cognitive linguistics inherited knowledge of all linguistics paradigms, that has been existing before it and together with philosophy and psychology develop existing problems relationships between speech and thinking, but regard it in such categories as knowledge, linguistic kinds of knowledge, linguistic way of knowledge representation, procedures of operating knowledge, mental structures. In the scientific literature the influence of globalization on the development of national cultures and speeches, separate appearing is reflected in this article, is realized differently and contrary views are expressed accordingly: from negative estimation of globalized processes to the acknowledge of its positive meaning for the language of each nation. We believe that time space of modern globalized development of processes is not enough for valid and checked conclusions as for their impact on the national linguistic systems, particularly terminology. From one point of view, mastering of English language provides mutual understanding in the world communication that is very important in the period of globalization. From another point of view, total using of English doesn't only influence on the lexical syllable and word building of national languages, but sometimes can limit the sphere of its usage, causing the loss of some social functions.

Key words: cognitive linguistics, concept, processes of globalization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна лінгвістика вивчає взаємодію і взаємозв'язок ментальності як структури

колективної свідомості певного етносу та мовної системи як плану вираження ментальності. У XXI столітті мовознавство вирізняється співіснуванням багатьох парадигм наукового знання і

різноманітних підходів до вивчення людської мови, яким властиві експансіонізм (вихід в інші науки), експланаторність (пояснення мовних явищ), функціоналізм (вивчення різноманіття функцій мови) та антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія). Мовознавці сучасності намагаються виокремити вагомі та поширені парадигми лінгвістичних досліджень. Вдалим та доцільним є розуміння місця мови у семіотиці Умберто Еко: «Мова ніколи не буде тим, що ми мислимо, але тим, у ЧОМУ здійснюється думка. Відповідно, говорити про мову не означає виробляти пояснювальні структури або додавати правила мовлення до якихось конкретних культурних ситуацій. Це означає давати вихід усій її конотативної потужності, перетворюючи мовлення на акт творчості з тим, щоб у цьому говорінні можна було розчутити поклик буття. Слово не є знаком. У ньому розкривається саме буття»¹ (Еко, 2006: 31).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. В. Є. Шабліовський здійснив аналіз стану дослідження казкового дискурсу, конститутивні ознаки якого визначалися категорією казковості. Казкова картина «чарівного світу» постає, на думку дослідника, як взаємодія провідних концептів: людина, тварина, міфічна істота, артефакт, що втілюються в полях: супротивники, родичі, помічники, засоби (Шабліовський, 2009: 103). О. С. Колесник вивчав лінгвокреативний аспект міфологічно орієнтованого семіозису, а саме: вживання мовного знака на позначення реального/нереального денотату, осмислення та інтерпретація якого відбувалися на основі змісту знаків-інтерпретант, що виступали як елементи мовного моделювання (Колесник, 2013: 109).

Н. Р. Ящик розглянула лінгвістичні підходи до вивчення символів: семіотичний, когнітивний, лінгвокультурний, літературознавчий; проаналізувала ізо- й аломорфні риси етносимволу та інших понять (мовного знака, метафори, метонімії, алегорії, концепту) (Ящик, 2016: 88).

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. В етимології спостерігається новий ракурс дослідження: етимологічні розвідки в когнітивному аспекті. Етимологічні дослідження є ефективним засобом заохочення до пізнання навколишнього

світу на ранній стадії розвитку. Визначення походження та дослідження історії діалектизмів та архаїзмів, слів, антропонімів, етронімів, спеціальних термінів збільшує цікавість молодого покоління до культурних традицій народу. Етимологія також відіграє провідну роль у вивченні й викладанні рідної та іноземних мов.

Мета статті – розглянути лінгвосеміотичні характеристики концептивних сполучень (на матеріалі української та англійської мов).

Наукова новизна дослідження. Вперше розглянуто інваріативні ознаки концепту на прикладі англійських та українських прислів'їв. Удосконалено лінгвосеміотичний і когнітивно-семантичний підходи до аналізу ментальних структур. Набули подальшого розвитку способи збереження в добу глобалізації мовної самоідентифікації українців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Натепер посилюється дослідницький інтерес до феноменології мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини, що підтверджує загальний напрям новітньої лінгвістики, спрямований на комбіноване пізнання мовних явищ у сполученні з ментальними процесами. Дослідники застосовують лінгвосеміотичний і когнітивно-семантичний підходи до аналізу ментальних структур і відображення реального світу взагалі та до узагальнених мовних знаків зародження зокрема.

1. Когнітивна лінгвістика досліджує ментальні процеси, що відбуваються у сприйнятті, осмисленні, пізнанні дійсності свідомістю, а також види і форми їх ментальних репрезентацій. Вона входить як складова частина до когнітології – інтегральної науки про когнітивні процеси у свідомості людини, що забезпечують оперативне мислення та пізнання світу. Когнітологія досліджує моделі свідомості, пов'язані з процесами пізнання, з набуттям, виробленням, зберіганням, використанням, передачею людиною знань, з репрезентацією знань і обробленням інформації, яка надходить до людини різними каналами, з переробленням знань, прийняттям рішень, розумінням людської мови, логічним виведенням, аргументацією та з іншими видами пізнавальної діяльності (Лотман, 1999: 24). Відмінність когнітивної лінгвістики від інших когнітивних наук полягає в досліджуваному матеріалі. Предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання світу, процесах його оформлення у вигляді понять, які закріплено мовними знаками, проблема співвідношення концептів з мовними картинками світу. У сучасній когнітив-

¹ Язык никогда не будет тем, что мы мыслим, но тем, в ЧЕМ свершается мысль. Следовательно, говорить о языке не значит вырабатывать объясняющие структуры или прилагать правила речи к каким-то конкретным культурным ситуациям. Это значит давать выход всей его коннотативной мощи, превращая речь в акт творчества с тем, чтоб в этом говорении можно было расслышать зов бытия. Слово не есть знак. В нем раскрывается само бытие.

ній лінгвістиці стрижневим стає поняття «концепт», що як термін все частіше використовується дослідниками, які розглядають проблеми мовного подання когніцій (Глобалістика: ММЭС, 2006: 26). Саме зазначене ключове поняття відрізняє когнітивну лінгвістику від інших напрямів дослідження семантики. Це поняття не має однозначного визначення, зміст концепту істотно варіює у концепціях різних наукових шкіл та окремих учених. Унаслідок того, що концепт має двоїсту сутність – психічну та мовну, – наявний великий простір для тлумачення: блискучий/матовий, жартома/серйозно, короткий/довгий, краса/потворність; empty/full, difficult; hard/easy, deep/shallow, different/the same, similar. Когнітивна лінгвістика успадкувала набутки всіх мовознавчих парадигм, що існували до неї, та розвиває разом із філософією та психологією наявні зав'язки між мовою і мисленням, але розглядає їх у таких категоріях, як знання, мовні різновиди знань, мовні способи репрезентації знань, процедури оперування знаннями, ментальні структури.

Однією зі структур репрезентації знань, одержаних людиною у відображенні дійсності та закодованих завдяки мові, є концепти. Проаналізуємо різні підходи до вивчення концептів як базових одиниць культури. Концепти досліджують як «ментальні сутності високого або граничного ступеня абстрагування», що відсилають до незнамого світу моральних цінностей, уявлення яких виражається винятково через символ, тобто знак, що проектує застосування свого образного предметного змісту для виявлення конкретного змісту (Моррис, 2001: 25).

О. О. Селіванова репрезентує концепт у сукупності «ментально-психонетичного комплексу», що «становить єдність знань, уявлень, відчуттів, інтуїції, трансценденції, виявів архетипно-підсвідомого, закріплених за певним знанням» (Селіванова, 2008: 409).

Згідно з твердженням Ю. С. Степанова, концепт є своєрідним «згустком культури (культурного середовища) у свідомості людини» зі способом побудови думки, в якій культура виступає складником «ментального світу людини», тому «концепти є фактами культури», що уподібнюються до цього за допомогою цілого спектра уявлень, понять, думок, що охоплюють зміст концептів, «від найдавніших до найсучасніших» (Степанов, 1983: 402). Концепт «переживається» як «предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді й зіткнень» (Бенвенист, 1974: 89). Інваріативні ознаки концепту як мінімальної одиниці людського досвіду в його ідеальному уявленні, що вербалізується за допо-

могою слова і має польову структуру, можна розглянути на прикладі прислів'їв: 1. A little bird told me (англ.) та 2. Сорока на хвості принесла (укр.). У першому – маленька пташка (непомітна для оточуючих, але з важливою місією, бо знає таємниці) розповіла мені, ймовірно, сівши на плече, потайки прощобетала. У такий спосіб англійці дізнаються чутки. У другому – сорока уособлює легковажність, надмірну цікавість і балакучість, її знають як пернату базіку (головна вада людини, яка любить багато говорити про когось). Увага зосереджується на хвості: довгий, прямий, мов антена, що вловлює чутки. Сорока частіше перестрибує з місця на місце, ніж літає, голос птаха подібний до крику: скрізь літає, на хвіст плітки збирає. Про що довідається, то вмить рознесе. Так українці дізнаються чутки (відомості, вісті, зазвичай негативні, вірогідність яких не встановлена, але всі про це знають саме від сороки).

Концепт виступає основною коміркою культури в ідіомах: 1. All in a good time (англ.). Провідна риса характеру англійця – терплячість. 2. Без зайвих слів (укр.). Провідна риса характеру українця – працьовитість.

Заслужують на увагу сучасні глобалізаційні процеси, які впливають не лише на економіку та політику, але й на інші важливі сфери буття людини: соціальну, інформаційну, комунікативну, культурну тощо. Внаслідок глобалізації світ досить швидко інтегрується, а це потребує теоретичного осмислення в багатьох аспектах. У науковій літературі з'явилися роботи з глобалізаційної тематики, у яких розглянуто загальні мовні проблеми в контексті світових об'єднувальних процесів.

Сучасні глобалізаційні процеси впливають не лише на економіку та політику, але й на інші важливі сфери буття людини: соціальну, інформаційну, комунікативну, культурну тощо. І хоча деякі вчені наголошують на тому, що глобалізація ще не стала таким всеохопним процесом і явищем, як про це пишуть останнім часом, світ досить швидко інтегрується, а це потребує теоретичного осмислення в багатьох аспектах. У науковій літературі з'явилися роботи глобалізаційної тематики, у яких розглянуто загальні мовні проблеми в контексті світових об'єднувальних процесів.

Вплив глобалізації на розвиток національних культур і мов, окремі вияви якого охарактеризовані вище, осмислюється по-різному й відповідно висловлюються протилежні погляди: від негативного оцінювання глобалізаційних процесів до визнання їх позитивного значення для мови кожної нації. Ми вважаємо, що часовий вимір

розвитку сучасних глобалізаційних процесів недостатній для виважених і ґрунтовних висновків про їх вплив на національні мовні системи, зокрема термінологію. З одного боку, володіння англійською мовою забезпечує взаєморозуміння у світовій комунікації, що особливо важливо в добу глобалізації, а з іншого – тотальне використання англійської мови не лише впливає на лексичний склад та словотвір національних мов, але з часом може обмежувати сферу їх вживання, зумовлюючи при цьому втрату деяких соціальних функцій. На думку В. Ю. Михальченко, «досліджуючи функціонування національних мов в епоху глобалізації, ми маємо пам'ятати про те, що існують сфери спілкування, у яких національна мова не може бути замінена жодною іншою мовою». Вона зазначає: «Нині переважно англійською мовою проводяться міжнародні зустрічі, конференції, симпозіуми, підписання міжнародних документів, здійснюються міжнародні контакти, витягується необхідна інформація з Інтернету. Знання англійської потребує будь-який кваліфікований фахівець. Чим швидше просуватимуться процеси цивілізації, тим більше громадян різних країн світу потребуватимуть англійської. Так англійська поширюється у світі як друга мова. Глобалізація сприяє її поширенню, одночасно створюючи умови для витиснення інших світових мов зі сфери міжнародного спілкування»² (Михальченко, 2010: 89). Таке явище спостерігаємо нині і в Україні: мовці обирають англійське слово, нехтуючи українським: (suicidal) суїцидний/самогубний, (fan) фановий/уболівальницький, (brand) брендовий/ґатунковий, (pampers) памперсний/підгузковий, (underground) андеграундський/під-

пільний, (marketing) маркетинговий/збутовий, (casting) кастинговий/відбірковий, (dealer) дилерський/посередницький, (trader) трейдерський/торговельний, (provider) провайдерський/постачальницький, (player) плеєрний/програвальний, (cotton) котоновий/бавовняний, (stapler) степлерний/скріплювальний, (respect) респектований/шанований.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Когнітивній лінгвістиці притаманні такі настанови: виходи в інші науки, дослідження мови з метою пізнання її носіїв, вивчення різноманіття функцій мови, аналіз і пояснення мовних явищ. Поняття «концепт» співвідносне з уявленнями про ті ментально організовані мовні одиниці, що беруть участь у процесі мислення і відображають «сутність досвіду і знання, сутність результатів усіх людських сфер й процесів розуміння навколишнього середовища у вигляді «квантів» знання».

У сучасному інформаційному світі зростає авторитет науки в усіх галузях життя й діяльності людей, а отже, і наукової мови. В Україні має бути визначена стратегія подальшого розвитку термінофонду українського народу в сучасному інформаційному просторі. Українцям треба зберегти в добу глобалізації свою культурну й мовну самоідентифікацію, оскільки є небезпека, що вони втрачатимуть сприйняття рідної мови як засобу національної ідентичності за умови тотального входження «глобальної мови» в найважливіші сфери їхнього життя і діяльності, зокрема фахової комунікації. Характеристиками поняття «концепт» та лексично складніших утворень визначається наукова перспектива дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Пер. с итал. В. Резник, А. Погоняйло. Санкт-Петербург: Symposium, 2006. 540 с.
2. Шаблювський В. Є. Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок. Слов'янський світ: Зб. наук. праць. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. Вип. 7. С. 81–108.
3. Колесник О. С. Лінгвокреативний аспект міфологічного семіозису. Записки з романо-германської філології. Вип. 1 (30). 2013. С. 106–114.
4. Ящик Н. Р. Сучасні лінгвістичні підходи до вивчення етносимволів (на матеріалі німецької мови). Записки з романо-германської філології. Вип. 2 (37). 2016. С. 86–94.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва : Языки русской культуры, 1999. 464 с.
6. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков; Центр научных и прикладных программ «ДИАЛОГ». Москва; Санкт-Петербург; Нью-Йорк : ЕЛИМА; Питер. 2006. 1100 с.

² В настоящее время преимущественно на английском языке проводятся международные встречи, конференции, симпозиумы, подписание международных документов, осуществляются международные контакты, извлекается необходимая информация из Интернета. В знании английского языка нуждается любой квалифицированный специалист. Чем быстрее будут продвигаться процессы цивилизации, тем больше граждан разных стран мира будут нуждаться в английском языке. Таким образом английский язык распространяется в мире в качестве второго языка. Глобализация способствует его распространению, одновременно создавая условия для вытеснения других мировых языков из сферы международного общения.

8. Моррис Ч. У. Основания теории знаков. Семиотика : Антология / сост. Ю. С. Степанов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Акад. проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. 276 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
10. Степанов Ю. С. Семиотика. Москва: Радуга, 1983. 627 с.
11. Бенвенист Э. Семиология языка. Общая лингвистика. Москва : 1974. С. 69–89.
12. Михальченко В. Ю. Национальные языки в эпоху глобализации: языки России и Монголии. Вопросы филологии. 2010. № 1. С. 34–39.

REFERENCES

1. Eko U. Otsustvuyuschaya struktura. Vvedenie v semiologiyu [The missing structure. Introduction to Semiology] / Trans. from ital. V. Reznik, A. Pogonyaylo. St. Petersburg: Symposium, 2006. 540 p. [in Russian]
2. Shabl'ovskiy V. E. Kazkoviy diskurs yak ob'ekt naukovih doslidzhen (na material'akh slov'yanskih, angl'yskih, n'Imetskih, frantsuzkih, Ispanskih, novogretskih narodnih kazok) [Fairy-tale discourse as an object of scientific research (based on Slavic, English, German, French, Spanish, Modern Greek folk tales)] // Slavic World: the book of sciences works. Kyiv: Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, NAS of Ukraine, 2009. № 7. P. 81–108. [in Ukrainian]
3. Kolesnik O. S. Lingvokreativniy aspekt mifologichnogo semiozisu [Linguistic aspect of the mythological semiosis] // Notes from the Romano-Germanic philology. № 1 (30). 2013. pp. 106–114. [in Ukrainian]
4. Yaschik N. R. Suchasni lingvistichni pidhodi do vivchennya etnosimvoliv (na material'akh nimetskoyi movi) [Modern linguistic approaches to the study of ethnosymbols (on the material of the German language)] // Notes from the Romano-Germanic philology. № 2 (37). 2016. pp. 86–94. [in Ukrainian]
5. Lotman Yu. M. Vnutri myislyaschih mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istoriya [Inside the thinking worlds. Man – text – semiosphere – a story]. Moskva : Yazyiki russkoy kulturyi, 1999. 464 p. [in Russian]
6. Globalistika: Mezhdunarodnyiy mezhdistsiplinarnyy entsiklopedicheskiy slovar [Globalization: An International Interdisciplinary Encyclopedic Dictionary] / Ch. Ed.: I. I. Mazur, A. N. Chumakov; Center for Scientific and Applied Programs “DIALOGUE”. Moscow; St. Petersburg; New York: Elima; Peter 2006. 1100 pp. [in Russian]
7. Morris Ch. U. Osnovaniya teorii znakov [Foundations of the theory of signs] // Semiotics: Anthology / Originator Y. S. Stepanov. 2nd ed., Correction and add Moscow: Acad. project; Yekaterinburg: Business Book, 2001. 276 p. [in Russian]
8. Selivanova O. Suchasna lingvistika: napryami I problemi: pidruchnik. [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava : Dovkillya-K, 2008. 712 p. [in Ukrainian]
9. Stepanov Yu. S. Semiotika. [Semiotics]. Moscow: Raduga, 1983. 627 c. [in Russian]
10. Benvenist E. Semiologiya yazyika [Semiology of the language] // General linguistics. Moscow: 1974. P. 69–89. [in Russian]
11. Mihalchenko V. Yu. Natsionalnyie yazyiki v epohu globalizatsii: yazyiki Rossii i Mongolii [National Languages in the Age of Globalization: Languages of Russia and Mongolia] // Questions of Philology. 2010. № 1. С. 34–39. [in Russian]

Статтю подано до редакції 11.05.2018 р.